

Dimenze budoucnosti – historická a nová Evropa

Kurt Biedenkopf

I.

Sasko je pevně vetkáno do pletiva společných dějin Čechů a Němců, do tisícileté historie obou našich národů. V malých Dějinách Saska se ve věcném rejstříku vedle Drážďan a Lipska nejvíce vyskytují pojmy související s Čechami: Sasko a Čechy, Praha a Drážďany, čeští králové a saští vévodové, jedni i druzí po staletí s hodností německých kurfiřtů. Nejrozmanitější dynastické, kulturní, vědecké a hospodářské svazky, které naše země propojovaly. Čeští králové byli německými králi a císaři Svaté říše římské. Nejen za vlády Karla IV., ale i později byla Praha skvostným hlavním městem Čech a Německé říše. Osudy mnoha saských a českých míst, která byla střídavě pod vládou českých a saských panovníků, svědčily o soustavném pohybu mocenských poměrů.

Rozsáhlé hospodářské vztahy spojovaly obě země. Přispělo k tomu hornictví (němečtí horníci pracovali také v Kutné Hoře), horní právo (Freibergská pravidla byla zakotvena v Jihlavském horním právu, a tak se vrátila do Saska), bylo to zásluhou obchodu, řemesel a později industrializace. Pražská univerzita se svými čtyřmi národy (tj. s českým, saským, polským a bavorským) byla spíše univerzitou evropskou než německou. Když český král Václav IV. v roce 1409 změnil její ústavu vydáním Dekretu kutnohorského, reagovali němečtí magistři a studenti podle tehdejšího zvyku odchodem do Lipska. Tam založili novou univerzitu, jejíž první rektor pocházel z Prahy a jejíž ústava byla v podstatě napodobeninou ústavy jejich staré alma mater.

Také husitské války patří k historickému pletivu, které nás spojuje. Na jedné straně tenkrát zasáhla i saská města. Na druhé straně přinesly míšeňským markrabatům kurfiřtskou hodnost z ruky krále Zikmunda, a tím trvalé upevnění politického postavení v Německé říši. O několik let později došlo na základě smlouvy z 23. dubna 1459 k usmíření mezi Čechami a Saskem, k tzv. Chebskému smíru. Byl zpečetěn dvojími zásnubami; princ Albrecht, pozdější Albrecht Srnatý, syn Fridricha Dobromyslného, se zasnoubil se Zdeňkou, dcerou českého krále Jiřího z Poděbrad, a Jindřich, syn krále Jiřího, se zasnoubil s Kateřinou, dcery vévody Wilhelma II.

V následujících staletích byly osudy obou zemí spojeny s následky reformace a s útrapami třicetileté války. Jako reakci na protireformaci habsburských panovníků Čech založili čeští a němečtí exulanti v luteránském Sasku, kam přišli z Čech, mj. Johannegeorgenstadt. V dalším průběhu dějin vznikly mezi habsburskými Čechami a Saskem rozmanité politické a vojenské vztahy, které nekončily vždy šťastně. Hornictví, řemeslu, živnostenskému podnikání a průmyslu, vědě a kultuře rozuměli Sasové vždy lépe než válečnému řemeslu.

Z tohoto celkového pohledu lze říci, že takovou symbiózu jako s Čechy nenavázali Němci s žádným jiným slovanským národem. Po staletí bylo pojícím článkem společné křesťanské učení „universitas christiana“. Zda lidé hovořili lužickou srbštinou, česky nebo německy, bylo ve srovnání s jednotou evropského křesťanstva spíše druhořadým aspektem. Pro vztahy mezi Čechy a Němci však nebylo příznačné jen mírumilovné soužití, ale nebyly charakterizovány ani tisíciletými kulturními a politickými střety. Přes všechna napětí, válečné konflikty, vzájemná obsazení území a pustošení to byla plodná součinnost, která se však vždy vyznačovala zvláštností právě tohoto vztahu.

Teprve klíčící nacionalismus posledních 150 let vedl k trvalému odcizení. Začal se vzmáhat vzápětí po revolucích roku 1848, které chtěly být vlastně revolucemi liberálními a navíc evropskými, ale přesto napomohly ke vzniku nacionalismu. Jeho hrůzné extrémy ve 20. století rozbily staletou česko-německou pospolitost. Spolu s ním zároveň skončila realita mnohonárodního státu. V dnešním smyslu slova národní to byl vlastně stát multinárodní. Byl to – jak český prezident Václav Havel dne 17. února 1995 právem zdůraznil – moderní státní útvar.

Před padesáti lety skončila druhá hrozná evropská válka tohoto století, které se dnes chýlí ke konci. S ní skončilo i nepředstavitelné utrpení a zločiny. Po ní následovalo vyhnaní Němců z Československa a nové utrpení českého a slovenského lidu po opanování naší země cizovládou komunistického imperialismu.

Dnes již uplynulo šest let od doby, kdy se otevřela železná opona – nejprve na maďarsko-rakouské hranici s pomocí dnešního maďarského ministerského předsedy Horna, poté pádem berlínské zdi. Rozdělení Evropy, uspořádání dojednané na Jaltě a v Postupimi, bylo překonáno. Dnes opět stojíme před historickým úkolem vytvořit mírový řád pro celou Evropu. Naši předkové po něm toužili po dlouhá staletí. Svým evropským mírovým plánem ho chtěl v 15. století uskutečnit i český král Jiří z Poděbrad.

Dnes můžeme budovat velké dílo evropské jednoty. Základy k ní položili Jean Monnet, Robert Schuman, Konrad Adenauer a Alcide de Gasperi prostřednictvím Montánní unie a jejího rozšíření na Evropské hospodářské společenství v roce 1957. Jejich dílo však mohlo obsáhnout jen tehdy svobodnou část Evropy, nikoli Evropu celou, k níž patří Češi, stejně jako Poláci, Maďaři, Slováci a pobaltské národy.

Když byl v roce 1978 v Římě zvolen papežem Polák, spatřoval jsem v tom – podobně jako mnoho jiných – symbol nedělitelnosti křesťanské Evropy. Nikdo se však tehdy neodvážil doufat, že by se tato nedělitelnost o pouhých jedenáct let později dokázala prosadit a obhájit proti barbarství rozdělené Evropy. Přesto se tak stalo. Nejen v Německu, ale i v Evropě může nyní srůstat to, co patří dohromady. Až se Česká republika – doufejme brzy – stane členem Evropské unie, bude v podobě nové Evropy vlastně jen ratifikováno to, co bylo pro historickou Evropu už odjakživa samozřejmé. Zároveň pak budeme bohatší o cenný kus „živoucí“ Evropy.

Stejně jako v případě rozděleného Německa však překonání rozdělení Evropy neznamená, že Česká republika a další přidružené státy pouze přistoupí k evropské jednotě. V Německu teprve pomalu poznáváme, co naši sousedé viděli už od začátku. Ze sjednocení vzniklo něco nového. Menší část ve větší části nezanikla. Obě splynuly na základě integrity, která však vždy vede k nové jednotě.

I rozšíření Evropské unie vstupem České republiky a dalších evropských zemí, o něž se usiluje na základě asociační dohody s Evropskou unií a Smlouvy o dobrém sousedství a přátelské spolupráci mezi našimi státy, bude víc než jen pouhým vstupem. Vznikne nová unie, nikoli v právním smyslu, ale z hlediska politického obsahu a politické identity. Spolu s ní se zrodí nové šance pro mír a rozvoj, ale objeví se i nové úkoly a požadavky. Vedle klasické orientace sever–jih se bude uplatňovat výraznější orientace západ–východ. Politické těžiště, které se již přesunulo v důsledku přistoupení skandinávských zemí a Rakouska, se znovu přemístí. To povede – stejně jako každá změna v pečlivě vyváženém rozvržení sil a zájmů – k novým vnitřním pnutí.

Tato pnutí nám připomenou zkušenosti historické Evropy: že k zachování míru je zapotřebí vytrvalého politického a kulturního úsilí. I nová Evropa bude muset stále znovu toto politické a kulturní úsilí vyvíjet, jestliže má mít trvání a nemá se znovu rozpadnout – jako už tolik jejích mírových řádů v minulosti.

To mě přivádí k následujícím tezím:

1) Evropská unie – nová Evropa – se může stát skutečným mírovým řádem jen tehdy, podaří-li se *trvale spojit rozmanitost jejích národů, národností a regionů v jednotě společných cílů.*

- zachování vnitřního a vnějšího míru,
- uskutečňování demokracie, lidských práv a právní státnosti,
- zajištění životního standardu všech Evropanů ve svobodném hospodářském a sociálním zřízení,
- uplatňování společné odpovědnosti za vytvoření a perspektivy nové Evropy, spojené na základě společného kulturního, duševního a náboženského dědictví i společných hodnot,
- plnění evropských závazků ve světě.

2) *Vnitřní pořádek nové Evropy a její institucionální charakter musejí odpovídat požadkům vyplývajícím z rozmanitosti jednotné Evropy a z historických zkušeností, které nás učí historická Evropa. Zajištění tohoto úkolu bude nejdůležitějším posláním mezivládní konference v roce 1996. Česká republika, Polsko, Maďarsko a Slovenská republika by se jí měly aktivně zúčastnit.*

3) *Nová Evropa bude v nadcházejících letech vystavena značné vnitřní a vnější zátěži. Zvládnout tyto obtíže úspěšně a bez újmy pro evropský mírový pořádek bude možné jen tehdy, jestliže to, co nás spojuje, bude silnější než to, co by nás mohlo rozdělit. Naše politické, duševní, kulturní, hospodářské a sociální úsilí se proto musí zaměřit na posílení toho, co nás spojuje, a na potírání všeho, co by nás mohlo znovu rozdělit.*

4) *Nejen historická Evropa, ale i nedávný vývoj na Balkáně a v Rusku nás učí, že nacionalismus zůstane i v budoucnu nebezpečím pro evropskou jednotu. Nelze nikdy vyloučit, že by mohl opět obživnout a znovu rozvinout své ničivé síly rozbíjející veškerá multinárodní společenství. Z historických zkušeností a poznatků jak o možnostech multinárodního soužití, tak o ničivých účincích nacionalismu vyplývá pro Čechy a Němce zvláštní odpovědnost. Na základě svých poznatků a svého příkladu musejí přispět k tomu, aby multinárodní rozmanitost ve sjednocené Evropě mohla úspěšně obstát proti nacionalistickým snahám, jestliže by se Evropa musela v kritických dobách osvědčit.*

5) *My, Češi a Němci, můžeme splnit tuto odpovědnost, když v praxi naplníme rámec dobré sousedské a přátelské spolupráce, který jsme si vytvořili na základě stejnojmenné smlouvy. To se však ve smyslu skutečného společenství cílů a hodnot podaří uskutečnit jen tehdy, rozvine-li se mezi našimi národy kromě obchodu i důvěra, z níž teprve může vyrůst skutečné politické společenství. Tato důvěra se zrodí a poroste za předpokladu, že se Češi a Němci budou cítit zavázáni jak společnou budoucností, tak i úkolem pravdivě probádat vlastní i společné dějiny a akceptovat je. Pokud se hlasy našich předků v našem vnímání sdruží ve sbor disonancí a rozporů, nemůžeme získat jasný úsudek, který je teprve schopen dodávat autoritu našim zkušenostem a poznatkům o nebezpečí nacionalismu. Jen v tomto případě budou zkušenosti a poznatky užitečné pro novou Evropu. Jen tak jsme schopni dosáhnout na základě trpělivého společenství toho, co máme na mysli, když hovoříme o usmíření.*

II.

V další části své stati se pokusím uvedené teze zdůvodnit. Nejprve se budu zabývat předvídatelnými výzvami a obtížemi Evropské unie a jejich příčinami, pak možným nebezpečím, které z toho může vyplynout, a nakonec se pokusím vyvodit závěry pro česko-německé vztahy a předpoklady, za nichž bychom mohli splnit naši zvláštní odpovědnost za naše národy a Evropu.

1) *Jaké tedy budou hlavní obtíže, jimž bude nová Evropa v nadcházejících letech čelit?* Uvedu tři příklady: důsledky rozpadu Sovětského svazu a nové nejistoty ve východní Evropě, vyplývající ze změněných hospodářských podmínek a z demografické revoluce.

a) *Překonání rozdělení Evropy, studené války a bipolarity celé Evropy* zbavilo západní Evropu velkého břemene a našim východním sousedům přineslo svobodu. Zároveň však připravilo veškerý evropský řád o bezpečnost, vyplývající z dosavadní mocenskopolitické statiky, a tak nás postavilo před nový úkol. Na jedné straně nevznikla dosud ani ve východní Evropě, ani na Balkáně uspořádaná multipolarita. Došlo naopak k uvolnění odstředivých sil, což vedlo přímo k explozi národností a regionalismů a v důsledku toho i k *nepořádku* ve velkém rozsahu. Ten zároveň rozbil struktury a mechanismy, vytvořené v průběhu staletí k spojení národností a regionů v celek schopný kooperovat. Starý centralismus se zhroutil a pohřbil většinu dosavadních právních a administrativních pořádků, na nichž spočívala vnitřní organizace Sovětského svazu a mezinárodní spolupráce.

Nová, ještě neuspořádaná rozmanitost v dnešním Rusku a ve východní Evropě vyžaduje vytvoření nových struktur. Avšak odpovědní činitelé, kteří je mají organizovat, neměli dosud možnost načerpat dostatečné zkušenosti ani s decentrálními strukturami, ani s komplexnostmi, která po nich následuje. Zmíněnou rozmanitost, která vzniká neuspořádaně, považují za nebezpečí pro soudržnost státu a cítí se oprávněni k tomu, aby tuto soudržnost zajistili pomocí stejných metod jako dříve.

Je správné, že Rusko nehledě na hluboké změny, k nimž došlo od roku 1991, zůstává v této nové struktuře i nadále velmocí a bude ovlivňovat evropskou budoucnost. Proto je nutné hledat a nacházet nové formy spolupráce. Je však jisté, že vývoj ve východní Evropě a zvláště v Rusku bude v dohledné době mnohem méně předvídatelný než v minulosti. Pro novou Evropu z toho vyplývá dosud nepoznaná odpovědnost. Musíme – již ve vlastním zájmu – přispět k hospodářské obnově a ke stabilitě východní Evropy prostřednictvím hospodářské a finanční pomoci, jakož i poskytováním technických, organizačních a administrativních znalostí. Tento úkol od nás bude vyžadovat trpělivost, pochopení pro rozdíly transformačních procesů ve východní Evropě a vytrvalost. Přitom nám přijdou vhod zkušenosti, které jsme získali v naší zemi při procesu transformace byrokratické diktatury ke svobodné demokracii a dirigistického hospodářství k tržnímu hospodářství.

Rozpad Sovětského svazu a hledání nového řádu ve východní Evropě jsou však rovněž spojeny s novým nebezpečím pro Evropu.

Konec studené války osvobodil západní Evropu od soustavného ohrožení její existence. V minulosti však tato hrozba z Východu přispívala i k západoevropskému konsenzu. Povaha této hrozby byla totiž pro každého zcela evidentní, protože ji bylo možné přičíst konkrétnímu protivníkovi. Nepřítel byl jednoznačně identifikován. Zhroucení Sovětského svazu nás o tohoto nepřítele připravilo. Jeho hrozby a rakety nás spojily v rámci Severoatlantické aliance, ale i v západní Evropě. Všem bylo jasné, že sedíme na jedné lodi. To krotilo naše sobectví a podporovalo naši soudržnost.

Teď nám tato jednoznačná hrozba nejen chybí, ale navíc tu jde o to, že někdejší protivník chce být takový jako my. Chce převzít řád, proti němuž dosud bojoval. To nás nezbyt- ně mate a ztěžuje naši orientaci. Z obojího vyplývá nebezpečí uvolnění evropské soudržnosti, která nás dosud spojovala a bez níž nemůže existovat žádná opravdová celoevropská politická unie.

Převážně vojensky definovanou hrozbu nahradila hrozba vyvolaná nepořádkem. Nikoli jaderné rakety, ale nebezpečí, jež pro naše vyspělé pořádky citlivě reagující na rušivé faktory může vyplynout z blízkosti chaosu a nepořádku, ohrožuje naši suverenitu a vnější i vnitřní jistoty.

Naši občané už nová nebezpečí rozpoznali. Cítí se ohroženi organizovanou kriminalitou, neregulovaným přistěhovalectvím z Východu a ze Středomoří. Obávají se důsledků nepořádku, nových válek na východě a jihovýchodě Evropy, mají obavy z bezpráví a z lidí, pro něž lidská důstojnost a právní stát nic neznamenají a jejichž jednání je neslučitelné s našimi představami právních a státních hodnot.

Tato nová nebezpečí však nelze ani zdaleka tak konkrétně postihnout jako jednoznačná rizika překonané konfrontace. Ohrožují nás nejen zvenčí, ale i zevnitř. Identifikace vnějších nebezpečí je komplikovanější než v minulosti. Jejich přijatelné objasnění je obtížné.

Přesto však se s nimi budeme muset v následujících letech dalšího evropského vývoje vypořádat, což bude klást vyšší nároky na vedení našich zemí a na naše schopnosti jednat společně jako Evropané.

Vnitřní soudržnost, která se zrodila z jednoznačně identifikované dřívější hrozby, budeme muset nahradit vyšší úrovní politického vedení, osvěty a přesvědčování. Nutnost konsenzu v dosavadním rozsahu už nevzniká sama od sebe. Na tomto úkolu se budou muset podílet všichni: politické instituce a strany, stejně jako společenské organizace, podniky a odbory, církve a zejména hromadné sdělovací prostředky.

b) V důsledku zhroutil socialistického systému se také zřetelněji projevil *změny poměrů v oblasti soutěže ve světovém hospodářství*, zahájené již před delší dobou. Na světový trh vstoupili noví účastníci, anebo se na svůj vstup teprve připravují. To se jistě promítne v hospodářské situaci Evropské unie.

Za výrazný růst blahobytu, kterého západoevropské země dosáhly v uplynulých padesáti letech, vděčí kromě své péle a svých schopností i souhře řady šťastných okolností, jakési historicky výjimečné situaci. Západní země (západní Evropa, Severní Amerika a Japonsko) byly v uplynulých desetiletích jako vyspělá národní hospodářství prakticky samy mezi sebou. Národní hospodářství východního bloku jako konkurenti fakticky odpadla v důsledku evropského rozdělení a svých vlastních hospodářských problémů. Rozvojový svět neměl k dispozici ani potřebné vědomosti, ani kapitál, aby mohl západnímu světu účinně konkurovat. Západ měl díky svému dominantnímu postavení přístup k levné energii a surovinám. Disponoval monopolem na vědomosti, kvalifikaci a kapitál, který mu umožnil docílit značného monopolního národního důchodu. Část blahobytu, na nějž si obyvatelé Evropské unie zvykli, je důsledkem tohoto monopolu a dlouhotrvajícího vykořisťování levných surovinových a energetických zdrojů.

Tyto mimořádné podmínky už neexistují. Bývalé socialistické země začínají vstupovat na světový trh. Vynikajícím příkladem této skutečnosti je Česká republika. Postkomunistické země vyrovnávají vzniklý deficit ve vědomostech. Otvírají svá národní hospodářství západnímu kapitálu a jeho technicko-přírodovědným a organizačním znalostem. Přizpůsobují své právní předpisy potřebám tržního hospodářství. Díky nižším pracovním nákladům nabízejí stále lákavější lokální podmínky pro firmy. Tyto podmínky přesvědčivě popsal český předseda vlády Václav Klaus v únoru 1995 v Hamburku.

Také řadě rozvojových a méně vyspělých zemí se v posledních desetiletích podařilo výrazně zlepšit své hospodářské schopnosti. Jejich obyvatelstvo získalo schopnosti přijmout západní vědomosti a dovednosti. Negramotnost, která zde před několika desetiletími převládala, v podstatě vymizela. Za vynaložení velkých finančních obětí byla na západních univerzitách vzdělána technická a vědecká elita a v jednotlivých zemích vyškoleni kvalifikovaní pracovníci.

V následujících letech proto dojde k uskutečnění široké reorganizace mezinárodní dělby práce. Z pohledu světového hospodářství a řešení naléhavých problémů chudoby je takový vývoj žádoucí. Vyspělá západoevropská národní hospodářství však stojí před pronikavými strukturálními změnami, které budou doprovázeny nejistotami, ztrátou majetku, na nějž jsme si zvykli, a určitým omezením, jež vždy s obsáhlou změnou zvyklostí souvisejí. Je téměř nevyhnutelné, že takový vývoj povede k sociálnímu napětí a ke konfliktům. Nelze zabránit tomu, aby jednotlivé členské státy Evropské unie nebyly různou měrou postiženy důsledky těchto změn. Bude zapotřebí velké schopnosti vedení a uvědomění ve všech politických a společenských oblastech, abychom tuto výzvu zvládli bez závažných politických a sociálních zvratů a bez trvalé újmy pro Evropskou unii.

c) Třetí výzva, s níž se Evropa bude muset vypořádat, bude vyvolána *demografickou revolucí*, která se v současné době na světě odehrává. Ve vyspělých západních ekonomikách ubývá domácí obyvatelstvo v důsledku nižší porodnosti, ale jeho průměrný věk naopak roste. Průměrný věk německého obyvatelstva na počátku tohoto století činil 25 let.

Na prahu následujícího století dosáhne průměrného věku 50 let. Nikdo dnes nedokáže říci, jaké důsledky to bude mít s ohledem na jeho schopnost inovace a asimilace i na jeho ochotu akceptovat změny a využívat je jako šanci. Jakákoli zkušenost s takovými zásadními změnami nám totiž zcela chybí.

Zároveň ve světě dochází k demografické explozi, jaká dosud nemá obdoby. V současné době narůstá počet světového obyvatelstva ročně o více lidí, než činí celkový počet německých obyvatel. Není pochyb o tom, že oba vývojové trendy povedou v příštích třiceti letech k trvalé změně našeho způsobu života.

Důsledkem tohoto nárůstu obyvatelstva budou rostoucí migrační proudy a s nimi spojený přistěhovalecký tlak na západní Evropu. Stále pronikavěji se budou na naši Zemi projevovat také rozdíly mezi chudými a bohatými státy. A tyto rozdíly budou pro každého očividné díky hromadným sdělovacím prostředkům. Jaké účinky to bude mít na naši společnost a na vnitřní bezpečnost, zatím nevíme. Je pravděpodobné, že povedou k dalšímu napětí.

2) Jsem přesvědčen o tom, že *Evropa má schopnost vypořádat se s důsledky všech uvedených i dalších druhů zátěží*. Jejich zvládnutí bude však spojeno s hlubokými změnami našich ekonomických a sociálních struktur, což bude spojeno se sociálními a politickými nejistotami a s trvalými společenskými problémy. Toto vše zasáhne jednotlivé členské státy Evropské unie v různé míře a projeví se zde i rozdílná ochota a schopnost přizpůsobit se. Domácí obyvatelstvo bude stále více protestovat proti legálnímu i ilegálnímu přistěhovalectví. Znepokojivá bude rovněž rostoucí kriminalita, zapříčiněná stále výraznější nerovností sociálních šancí a otevřeností liberálních společenských pořádků. Zdálnivě ohroženy budou sociální statky, popřípadě bude nutné se jich vzdát. Nízké pracovní náklady ve východoevropských a rozvojových státech povedou v zemích s vysokou mzdou k rostoucí nezaměstnanosti, a to v tom případě, pokud nebudou ochotny změnit organizaci své práce a financování svých sociálních systémů na základě práce. I tyto reformy, často už požadované řadu let a stále znovu ztroskotávající na majetku a sociální byrokracii, přispějí ke vzniku nejistot a obav.

Ze zkušeností tohoto století víme, že se nacionalismu daří především tam, kde vládne nejistota a strach ze změn a ze sociální nouze. Dále nás zkušenost učí, že politická vedení sahají po nacionalistických argumentech v tom případě, jsou-li vystavena vnitropolitickému tlaku, chtějí-li odvést pozornost od vlastní neschopnosti řešit dané problémy, anebo jde-li jim o „externalizaci“ politických nákladů. Bohatší společnosti používají nacionalistické argumenty proti chudším společnostem, jestliže v nich vidí své soupeře na trhu. V důsledku volného pohybu pracovních sil k tomu může dojít i v oblasti pracovního trhu, jestliže pracovníci, kteří počítají s vyšším příjmem, jsou vytlačeni jinými pracovními silami, které se spokojí s nižším příjmem. Dokud „vládne“ hospodářský růst a každý může počítat se spolehlivým zvyšováním své životní úrovně, je snadné být tolerantní. Skutečná otevřenost trhů a ochota k soutěžení se ukáže až tehdy, když je vlastní majetek ohrožen. V následujících letech však hospodářský růst nebude stačit k uhájení stávajícího majetku před hrozbou soutěže. Mnohé nasvědčuje tomu, že by se pak mohl probudit nacionalismus.

A z toho pro nás vyplývá závazek postavit se proti hrozbě nacionalismu plnou vahou našich zkušeností a znalostí všude tam, kde existuje nebezpečí, že propukne v celé síle. A zároveň musíme vytvořit vztahy důvěry mezi našimi národy a splnit naši odpovědnost za blaho našich národů a nové Evropy.

III.

Skutečnost, že jsme my, Češi a Němci, rozhodnutí společně uspořádat naši evropskou budoucnost, a tím vystupovat proti všem nebezpečím, která nás ohrožují, již za nás všichni přesvědčivě vyjádřili prezidenti obou našich zemí. Tato rozhodnost je základem našeho sousedství a spolupráce, jakož i sjednocené Evropy.

1) Pokud se týká samého vztahu mezi Čechy a Němci, měli bychom nejprve rozlišovat tři úrovně:

● Za první úroveň praktického sousedství, která se rozvíjí především v oblasti regionů, tzn. spolkových zemí na straně jedné a českých regionů na straně druhé, tj. nejen mezi Čechami a Saskem nebo Čechami a Bavorskem, ale zahrnuje též sousedské vztahy mezi jednotlivými městy či okresy. Nabízejí se zde možnosti pro euroregiony, které už mezi našimi zeměmi existují. V jejich rámci se rozvíjí síť živoucího sousedství ve společném evropském domě. Správci těchto sousedských vztahů jsou země a regiony.

● Za druhé úroveň celostátních vztahů mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo na základě suverenity našich národů, kde jde o dimenze politické, historické, kulturní a hospodářské. Charakterizuje je naše Smlouva o dobrém sousedství a přátelské spolupráci. Hlavní pozornost je třeba v současné době věnovat hospodářským vztahům. Význam politických, duševních a kulturních dimenzí se však bude zvětšovat úměrně s tím, jak bude záležet na tom, abychom splnili naši společnou evropskou odpovědnost.

● Třetí úroveň se týká vztahu České republiky k Evropě a její úlohy v rámci Evropy, tedy zejména jejích vztahů k Evropské unii. Jak ukazuje asociální dohoda, jsou i zde historické, politické a hospodářské aspekty navzájem úzce propojeny. Přes dominantní význam hospodářských vztahů budou i tady historické a kulturní otázky získávat stále větší důležitost. Jakou roli chce Česká republika v Evropě převzít a jakou by měla převzít podle představ Evropské unie, na to nelze odpovědět bez přihlídnutí k výzvám a k požadavkům, před nimiž Evropa stojí, a bez ohledu na historii, která nás spojuje.

2) Vzhledem k rozvoji hospodářských vztahů České republiky s Německem a k praktickým sousedským stykům Čech a Saska *nehraje otázka usmíření mezi našimi národy žádnou rozhodující roli*. Potud má český předseda vlády Václav Klaus pravdu, jestliže se domnívá, že už neexistuje naléhavá nutnost hovořit o usmíření. S ohledem na politické, duševní a kulturní vztahy mezi oběma národy je však úsilí o prohloubení důvěry, a tedy i o usmíření nezbytné. Politické vztahy, které vydrží zátěž, lze mezi oběma zeměmi vybudovat jen za předpokladu, že se zakládají na společné vůli odstranit to, co nás rozděluje, a posílit to, co nás spojuje. Nejde tedy v první řadě o usmíření ve smyslu *causa finita*, ale o ochotu k němu. Je vždy rozhodující pro rozvoj všech vztahů tam, kde se objeví zatěžkávací zkoušky, které je třeba společně zvládnout.

Takové zatěžkávací zkoušky se nepochybně objeví zejména v hospodářské oblasti. Vždyť proces transformace, vyvolaný znovusjednocením Evropy, není ještě ani zdaleka ukončen. Mezi našimi zeměmi bude stále znovu docházet k napětím v důsledku hospodářských aspektů. Němci se budou cítit poškozeni lákavými hospodářskými podmínkami českého regionu, jako jsou nižší mzdy a s nimi spojené příznivější výrobní náklady. Češi budou německé investice pocítovat jako ohrožení vlastní identity. Čím intenzivnější bude soutěž v evropském hospodářském regionu, tím pevnější musejí být společné politické a kulturní základy, které nám umožní přijmout výhodu druhého jako zlepšení ve prospěch celku, a tím bezprostředně i jako vlastní výhodu. Neboť nikde se nacionalistickým a historicky zdůvodněným předsudkům a napětím mezi národy nedaří lépe a nerozvíjejí se rychleji než na půdě ekonomických nevýhod a deficitů.

Úsilí o usmíření má však význam i tehdy, jestliže existuje jeho potřeba. I když se názory na pastýřské slovo k 50. výročí konce druhé světové války různí, pokud však obě biskupské konference usilují o společné pastýřské slovo, pak zřejmě proto, že pocítují potřebu usmíření. I to je relevantní součást politické podstaty německo-českých vztahů, kterou nesmíme ignorovat.

3) Přitom všem je důležité, že *usmíření nemůže být jednorázovou událostí*. Usmíření je především proces, jenž je otevřený, stejně jako všechny historické procesy. Zda snahy o usmíření skutečně povedou k cíli, anebo budou přerušeny událostmi a znovu se zkomplikují, není nikdy jisté. Proto je zvláště důležité, abychom při úsilí o vzájemnou důvěru respektovali několik zásad, které bych rád na závěr stručně shrnul ve formě tezí.

Teze 1: Usmíření začíná pravdou.

Ve všech dokumentech jsem našel souhlasný názor na tuto tezi. Český prezident Václav Havel to několikrát důrazně potvrdil, bývalý spolkový prezident Richard von Weizsäcker ji opakovaně zastával, spolkový prezident Roman Herzog nás ve svém varšavském projevu nabádal k pravdě při zacházení s naší minulostí, biskupové hovoří o odvážném úsilí o pravdivost našeho společného svědectví, založeném na vzájemném respektu a lásce.

Každý z nás, každý region, každá evropská země má svou historickou pravdu, své předky a své mrtvé. Každý touto pravdou zároveň popisuje svou identitu a to, o čem si myslí, že s tím může žít. Jeho pravda je zároveň základem jeho jednání, politiky a očekávání, jež chová vůči svým sousedům a budoucnosti. Tak je tomu i v případě Čechů a Němců. A stejně tak i Čechů a Sasů.

Teze 2: Objektivní historické pravdy, s nimiž by všichni mohli bezvýhradně souhlasit nebo se jim podříditi, v lidském poznání neexistují.

Proto nemůže být pravda jednoho zároveň a v každém případě i pravdou druhého. Historické pravdy národů, podle nichž se orientují, jsou proto vždy pravdami dílčími, jde-li o celou objektivní pravdu. Jsou výsledkem určitého pohledu na věci, což znamená, že jsou subjektivní.

Jestliže chceme najít jednu společnou pravdu jako základ usmíření a trvalého dobrého sousedského soužití, musíme naše pravdy spojit. Proto nesmíme připustit, aby prostřednictvím našich pravd mezi námi došlo k nové konfrontaci – ke konfrontaci dílčích pravd, výřezů ze společně prožité reality, které se nám zdají být únosné a slučitelné s obrazem, který jsme si vytvořili o naší historické identitě, o historických kořenech a o chápání sebe sama, na čemž spočívá náš základní politický a společenský konsenzus. Chceme-li dospět ke společnému hodnocení, musíme naši interpretaci pravdy rozšířit o dimenzi pravdy druhého. Naše myšlení musíme doplnit o myšlení druhého. Že jsme schopni to dokázat, to je předpoklad opravdového společenství. Evropská unie, stejně jako dobré sousedství v jejím rámci jsou založeny na schopnosti národů, národností a regionů otevřít se těm, kdo se s nimi na Evropské unii podílejí, přijmout jejich dimenze historické pravdy, aniž by se vzdali své vlastní identity, a tak nalézt konsenzus s pohledem na společně prožité dějiny.

Teze 3: Usmíření se může podařit, jestliže akceptujeme stanovisko druhého, i když je nesdílíme.

To platí i pro různou interpretaci dějinných událostí a trendů. Nikdy nejsou univerzální, ale jde o výběr událostí, na nichž se náš soud zakládá. Často jsou vybrány tak, aby se soudem korespondovaly. Rozdílné soudy pak vedou k rozdílnému vnímání dějinných událostí.

Proto může k usmíření mezi národy dojít jen za předpokladu, že existuje ochota akceptovat hledisko druhého národa, jeho „pojetí dějin“ či „historickou interpretaci“. Jak nás učí Karl Popper, tyto různé interpretace nejsou neslučitelné, nechápeme-li je jako konečnou historickou pravdu, ale jako „krystalizaci hledisek“.¹

Teze 4: Politická a hospodářská integrace.

Ačkoli lze mírovou koexistenci kdykoli vypovědět, předpokládá toto společné chápání historické pravdy druhého i ochotu přijmout ji do duševního a kulturního společenství, které celek jednak spojuje, jednak dovoluje sousedům, aby se stali přáteli.

Skutečné společenství proto předpokládá víc než jen vzájemnou komunikaci a provozování obchodu. Ani Evropské společenství se neomezovalo pouze na vzájemnou komunikaci a na provozování obchodu. Oba aspekty jsou a byly důležitými úseky cesty, které jsme již uvnitř Evropského společenství urazili. Vyznačovaly se nadějí, že Merkur otevře cestu k většímu dorozumění, přátelství a politickému společenství. Jak se však ukázalo, nevede obchod sám od sebe k politickému společenství. Musí se k němu přidat vůle stát se

součástí trvalého politického společenství a spojit vlastní osud nerozpojitelně s osudem druhých národů.

K politickým základům takové vůle patří vzájemné chápání, důvěra, která z něj vyrůstá, a společné zájmy, které jsou natolik obsáhlé, aby sdružily rozdílné dílčí zájmy v celkovém nadřazeném zájmu. Tyto předpoklady nelze stanovit na základě usnesení. Usnést se můžeme jen na hledání společné cesty a na tom, že se po ní odvážíme vykročit. V jejím průběhu se mohou rozvíjet základy politického společenství národů. Na této cestě do budoucna nesmíme nikdy polevit v úsilí soustavně obnovovat zmíněné základy, a to zejména tehdy, když se projeví názorové rozdíly, nová nedůvěra nebo nacionalistické rozpory.

Co z toho vyplývá pro praxi? Uvedu jeden příklad. Z mého hlediska mám pravdu, ale to ještě neznamená, že ty nemáš pravdu. Pravděpodobně i ty máš ze svého hlediska pravdu. To znamená, že my oba máme oprávněné stanovisko, hledisko, oprávněné pojetí dějin. Tím připouštíme, že vzhledem k dějinám, které nás spojují, může existovat více pojetí, která vždy sama pro sebe mohou uplatňovat nárok na přiměřenost hlediska.²

Nejen integrace národních hospodářství, ale i ochota připustit navzájem pravdu druhého a sloučit poznatky všech vytvořily základ vzniku Evropského hospodářského společenství. Pro náš vztah k Francii zpečetilo tuto integraci dílčích pravd mezi Francouzi a Němci setkání de Gaulla a Adenauera v Remeši. Nejen usmíření, ale i *integrace začíná pravdou*.

Teze 5: Jestliže se Češi a Němci vydají na cestu, aby spojili své pravdy a rozšířili svůj pohled na dějiny o pohled druhého, bude to obtížná cesta.

Každé rozšíření vlastního pohledu na věci vede k celkově novému pohledu. Společné pravdy nenajdeme pomocí adice, ale jen prostřednictvím integrace našich pravd. Ale riziko takové cesty je možné podstoupit, protože se můžeme spolehnout na základy, které pro nás připravila historická Evropa. Do této Evropy patří Češi a Němci už po dlouhá staletí. Nová Evropa tento společný rys nalezne a nemusí ho teprve vytvářet.

Česká republika je díky tomuto společnému evropskému dědictví již dávno součástí Evropské unie, stejně jako Polsko, Maďarsko nebo Slovenská republika. Konstatujme tedy ještě jednou: Jde-li o kulturní a historickou jednotu Evropy, může Evropská unie členstvím České republiky nanejvýš ratifikovat to, co už existuje, tedy rozmanitost v jednotě našich evropských dějin a identity.

Teze 6: Vedle jistoty společné příslušnosti k historické Evropě nás však také spojuje nadřazený zájem o zvládnutí úkolů nové Evropy, zaměřených na zajištění budoucnosti.

Jde o společnou evropskou bezpečnost, o společnou ochranu životního prostředí, o společný rozvoj našeho hospodářství a našich sociálních pořádků, o společný boj proti chudobě a nespravedlnosti, o společné uplatnění zásady lidské důstojnosti a odpovědnosti ve světě. K zajištění těchto úkolů slouží nová Evropa. Nesmí v ní být žádný prostor pro pokračování dosavadních ideologických konfrontací v novém rouše. Svou vnitřní legitimitu může tato nová Evropa čerpat jen z toho, že si opětně uvědomí, co lidské společenství vlastně znamená v křesťanském chápání hodnot.

K našim společným úkolům proto také patří překonání negativních důsledků politického, duševního a hospodářského vývoje v našem myšlení a jednání, které se projevují od doby industrializace. Vývoj nepřinesl jen velkolepé rozšíření našeho myšlení a umu ve vědě a v technice, ale i nebezpečí vybočení. Pod tíhou materiální expanze je ohrožen duch evropské politiky. Duch západní politiky, který dává našemu společnému jednání smysl. Smysl, který nám umožňuje považovat se za Evropany. Smysl, který nás spojuje. Smysl, bez něhož nejsme schopni zachovat mír.

Před velikostí tohoto úkolu ztrácí naše společná cesta, na níž chceme spojit své pravdy, abychom mohli žít v novém společenství a v dobrém sousedství, svůj hrozivý charakter. Ba co víc: Úkol odstranit to, co nás dělí, je nám ukládán tím, co nás napříště musí spojo-
vat, má-li naše společná kultura přežít.

Jestliže se budeme řídit tímto poznatkem, dokážeme překonat překážky, které nás dělí.

Budeme se navzájem snášet díky tomu, že si vzájemně vyhovíme. Pokud je to ještě dnes možné, můžeme učinit zadost spravedlnosti. Českým obětem nacistického teroru. Němcům, jimž je cesta ke společné minulosti, a tím i přístup k jejich historickým kofenům ještě zatarasena slovy, která mohou odrážet pouze část společné pravdy už jen proto, že byla vyslovena v dobách rozervanosti.

Naše současnost není příliš nakloněna symbolům a symbolickému jednání. Kdo se však více zajímá o povahu lidí, tedy nejen o jejich hospodářské snažení, dobře ví, že jsou to právě symboly, které vyjadřují to, co nás opravdu může spojit, ale i rozdělit. Proto bychom si měli dát záležet i na volbě symbolů, s jejichž pomocí bychom následující výzvu signalizovali nám a všem, jichž se to týká.

4) *Češi a Němci chtějí společně utvářet novou Evropu a chránit ji před novými hrozbami, zejména před nebezpečím nového ničivého nacionalismu.* Češi a Němci přitom chtějí stavět na základech historické Evropy, pamětlivi svého omezeného pohledu na vlastní pravdy. Proto jsme odhodláni rozšířit své vědomosti a myšlení o vědomosti a myšlení druhého, abychom tak dospěli k pospolitosti, která je jediným základem, na němž se Unie Evropanů může zdárně rozvíjet. Unie, v níž budeme schopni žít na základě naší minulosti, k níž nás podněcuje náš dobře pochopený zájem a bez níž nelze dosáhnout mírové budoucnosti.

Jestliže naše země, Česká republika a Německo, Čechy a Sasko, k tomu přispějí svým dílem jako správci dobrého sousedství, budeme moci obstát i před následujícími generacemi.

Váš prezident Václav Havel zakončil svou přednášku v únoru 1995 vyznáním svého optimismu. Za to, co přitom řekl o Německu, mu děkuji. Spolu s ním věřím i já v naši společnou schopnost rychle přijmout Českou republiku do Severoatlantické aliance a do Evropské unie. Stejně jako on, věřím i já, že „už v tomto roce lze udělat mnohé, co prohloubí důvěru mezi našimi zeměmi a národy, co pomůže odstranit překážky a zábrany, které zatěžují naše vztahy, co přispěje k tomu, že budou všechny vrstvy předsudků, bludů, iluzí a podezírání, s nimiž se musíme potýkat, odklizeny z cesty“. Dokážeme dále stavět na dobrém základě, který jsme pro naše soužití položili už po roce 1989. Pomocí všech sil a na všech úrovních budeme započatou spolupráci dále rozvíjet. Neboť jsme spojeni ve společném úsilí o základní hodnoty civilizace, na nichž je dnešní Evropa založena. A víme, že neexistuje jiná opravdová alternativa. Stejně jako váš prezident i já věřím v sílu pravdy a dobré víry, které jsou hlavními zdroji našeho vzájemného pochopení. A věřím v inspiraci, sílu a vizi naší vědy, která nás přitom bude podporovat pro blaho našich občanů, našich národů a sjednocené a svobodné Evropy.

¹ Viz Popper, K.: Über Geschichtsschreibung und den Sinn der Geschichte. In: Alles Leben ist Problemlösung, s. 173, 182 a násl.

² Viz tamtéž, s. 182 a násl.

Poznámka: Stať z cyklu přednášek Rozhovory o sousedství byla přednesena v pražském Karolinu, 28. 4. 1995.